

FRED BAHOVEC: SLOVENEK NA ALJASKI

Fred Bahovec je bil rojen v Ljubljani leta 1889. Ob koncu stoletja je oče odšel v Združene države, družina pa mu je leta 1900 sledila v Chicago. Tam se je Fred zaposlil kot natakarski vajenec in obenem obiskoval večerno šolo in Šolo za umetnost. Nato je delal v pralnici, lepil etikete na steklenice vina, postal strojniški vajenec, se prijavil v vojsko, kmetoval v zvezni državi Michigan, zgradil letalo in delal kot strojnik. Ko je prihranil nekaj denarja, se je skupaj s prijateljem podal na Aljasko. Tu se je preživil kot gozdni delavec, žagar, ribič, lovec na kožuhe, divjad in medvede, iskal je zlato, imel je trgovino z dragimi in poldragimi kamni in po njem so celo poimenovali goro na Aljaski. Njegovi spomini bodo izšli v Knjižnici Glasnika SED leta 1983.

NIVES SULIČ

FILMSKI KOTIČEK

ETNOLOŠKI FILMI GORIŠKIH SLOVENCEV V ITALIJI

Kmalu po otvoritvi fotografske razstave Brda nekdanj in danes, v Števerjanu, 8. februarja 1982, sem imel priložnost v ožjem krogu spoznati tudi filmsko dejavnost dveh glavnih iniciatorjev bodoče števerjanske muzejske zbirke. Silvan Pittoli bivši predsednik društva Briški grič in Zdenko Vogrič (odbornik Zveze slovenskih kulturnih društev) sta mi pokazala nekaj svojih filmov, ki jih lahko prištevamo k skupni filmski dokumentaciji slovenske ljudske kulture.

Silvan Pittoli, *Izdelovanje „kaštele“*, 1981, 15 m, S 8 mm, barvni, nemi.

Film prikazuje zaključno fazo pletenja „kaštele“, velike pletene košare za prenašanje in shranjevanje sadja, kakršno še danes uporabljajo v Goriških Brdih. Posebej za film je „kaštelo“ izdeloval Pavle Vogrič (77), doma iz Števerjana.

Silvan Pittoli, *Trgatev v Števerjanu*, 1980, 60 m, S 8 mm, barvni, nemi.

Avtor je disciplinirano spremljal posamezne delovne postopke pri trgatvi, kot so: trganje grozdja, čiščenje sodov, mletje, pretakanje in prešanje grozdja. Iskal je take zorne kote in materiale, da bi trgatev izgledala bolj „starinsko“. Namesto plastičnih, ki jih danes uporabljajo, je dal trgačem lesene brente in škafe. Tudi čiščenje sodov je prikazal rekonstruirano – z „bolido“, posebej pripravljeno vrelo vodo za splakovanje sodov. Pri tem mu je pomagal Marko Hlede, vinogradnik iz Števerjana, ki tudi nastopa v filmu.

Zdenko Vogrič, *Fulja tete Angele, Velika noč 1976*, 60 m, S 8 mm barvni, nemi.

Film prikazuje pripravo značilne goriške velikonočne jedi – fulje. Pripravlja jo Angela Pavlin (82), bivša goriška gostilničarka, v svoji kuhinji v Gorici. Film do potankosti prikazuje pripravo te specialitete in je kot tak eden redkih slovenskih etnoloških filmov o prehrani. Razen filmsko podane recepture prikaže Vogrič tudi družinsko vzdušje ob velikonočni pojedini, kar daje filmu dodaten čar. Ker je izhodišče filma družinska kronika, film ni obremenjen z didaktiko in „strokovnostjo“, ampak je sproščen in iskren dokument gastronomskih dimenzij velikonočnega praznovanja slovenskih meščanov v Gorici.

Zdenko Vogrič, *Pust 1972 (Dol, Vrh)*, 1972, 105 m, S 8 mm, barvni, nemi.

Pustne šege doživljajo v našem času iz leta v leto izredno velike spremembe. Zato je eno desetletje oddaljeni pust pravi etnološki posladek, ki ga danes ne bi več zasledili v enaki podobi. Največ k temu pripomore improvizacijska domiselnost pustovalcev, ki niha z njihovim razpoloženjem, z vremenom, z življenjskim standardom, itd. Vogrič je odlično ujel pustovalsko „štimgungo“ v dveh kraških vaseh. V Dolu in na Vrhu vidimo značilni kraški šemski lik – Pepeljuharja in njegove spremljevalce, ki se s pustnimi vozovi vozijo od vasi do vasi. Vidimo nabiranje darov, veseljačenje, pustno kosilo in pustni ples. Vidimo tudi sprejem fantov v fantovsko družbo, cel ritual, poln „težkih“ šal na račun kandidatov. Vogrič je posnel tudi starega fanta, ki ima za pusta pravico plesati z vsemi dekleti. Film se konča na pepelnico, ko, že v mraku, pustovalci zažgejo Pusta.

Zdenko Vogrič, *Pust v Doberdobu*, 1975, 100 m, S 8 mm, barvni, nemi.

Spet prikaz pustnih dogodkov na goriškem Krasu. V Doberdobu pripravijo za pusta Pogreb strica Lovra. V torek nabiranje darov po hišah in razne norčije, v sredo pa velik pogrebni sprevod po vasi, stric Lovre na parah v gostilni, maša in sežig. Tudi v Doberdobu je Vogrič sproščeno ujel več posrečenih pustnih prizorov. Kljub vedno enakemu scenariju se pustovalsko dogajanje v Doberdobu spreminja in bogati v skladu z navdihom nosilcev pustnih vlog.

NAŠKO KRIŽNAR

4. MEDNARODNI FESTIVAL ETNOLOŠKEGA IN SOCIOLOŠKEGA FILMA CINEMA DU REEL, V PARIZU, OD 27. FEBRUARJA DO 7. MARCA 1982

V svetu se vse bolj uveljavljajo vizualne predstavitve znanstvenih dognanj, bodisi s pomočjo fotografije, filma ali televizije. Vsaka znanstvena panoga razvija vizualizacijo po svojem okusu, glede na potrebe in možnosti. Vizualni prikazi lahko služijo znanstvenikom kot pripomoček pri njihovem delu, lahko pa obogatijo ustno ali pismeno posredovanje informacij v učnem procesu na vseh stopnjah šolanja in v različnih načinih izobraževanja. Najbolj so seveda naklonjene vizualizaciji tiste znanstvene panoge, katerih glavni raziskovalni predmet je sedanost, nek sodoben družbeni ali materialni proces, ki ga ni potrebno rekonstruirati. Med njimi je na prvem mestu etnologija in v zadnjem času vsebolj tudi sociologija. Festival Cinema du reel (film realnosti, film stvarnosti) je gotovo ena najodličnejših manifestacij za iskanje in potrjevanje novih tendenc etnološkega in sociološkega filma.

Francija ima na tem področju veliko tradicijo. Njena zelo razvita neevropska etnologija, zlasti afriška, se je že zelo zgodaj posluževala filma kot dokumentarnega pripomočka. Osrednja osebnost francoskega etnološkega filma je Jean Rouch, „izumitelj“ posebne dokumentarne šole „cinema verite“, integralne sestavine francoskega novega vala v 60. letih. Pod Rouchevim vplivom je francoski etnološki film posvečal več pozornosti cineastičnemu pristopu, kot druge šole tovrstnega filma v Evropi (npr.

nemška). Zato Rouchevi filmi večkrat prestopijo mejo navadnega dokumentarca in se znajdejo na področju osebne umetniške izpovedi.

Cinema du reel je posebna zvrst filma ali bolje tendenca pri filmskem pristopu k realnosti, ki jo v tehničnem pogledu utemljuje zahteva po sinhronem zapisovanju slike in tona, v širšem oblikovnem pomenu pa bi to usmeritev lahko definirali kot pripovedovanje znanstvene resnice (zgodbe) s sestavinami nerežirane realnosti. Festival sprejema samo dela, realizirana v enoletnem razdobju med dvema festivaloma. Na ta način izmeri vsakoletni interes za proizvodnjo etnološkega in sociološkega filma v svetu, s čimer tvega nizko kvaliteto raven, kadar upade kvaliteta svetovne proizvodnje. Seleksijsko komisijo sestavljajo predstavniki tistih francoskih institucij, ki se največ ukvarjajo z znanstvenim filmom, med njimi sta najvažnejši: Oddelek za kinematografske raziskave na X. pariški Univerzi v Nanterre in Služba za študij, realizacijo in distribucijo avdiovizualne dokumentacije pri Nacionalnem centru za znanstvene raziskave (naša Akademija znanosti).

Letošnjega festivala se je kot edini jugoslovanski predstavnik udeležil tudi etnološki film v proizvodnji Goriškega muzeja iz Nove Gorice, z naslovom: **Prisotnost in odsotnost oseb in predmetov**. Od 40 prijavljenih filmov jih je seleksijska komisija samo 13 uvrstila v tekmovalni del programa, med njimi tudi naš film. O strogosti komisije govori na primer dejstvo, da se v tekmovalni del ni uvrstil niti en francoski predstavnik. V celoti je bilo na festivalu predstavljenih 40 filmov iz 18 držav, od tega v tekmovalni konkurenci 13 filmov iz 9 različnih držav.

Festival je potekal v dveh dvoranah Nacionalnega centra za umetnost in kulturo — Georges Pompidou, v Parizu, v organizaciji Knjižnice tega centra. Morda bo koga začudilo, zakaj je knjižnica organizator festivala znanstvenega filma? Eden glavnih oddelkov Knjižnice v centru Georges Pompidouja je namreč videoteka, ki hrani in izposoja okoli 1600 videoenot. To so razni kulturni, znanstveni in poučni filmi iz vsega sveta, presneti na videokasete. Festival Cinema du reel je lepa priložnost, da se Knjižnica informira o svetovni proizvodnji tovrstnega filma in z odkupom najboljših del obogati svojo zbirko, po kateri je vse več povpraševanja med obiskovalci centra Georges Pompidouja. Zanimanje za tovrstne filme dokazuje tudi dober obisk vseh festivalskih predstav. Letošnje festivalsko bero lahko razdelimo na tri glavne usmeritve, ki so jih zastavili avtorji s svojimi deli: 1.) film kot sredstvo deskripcije in analize, 2.) film kot sredstvo odkrivanja in spoznavanja, 3.) film kot sredstvo informiranja in razlage.

To so hkrati tri stopnje intenzivnosti prodiranja v realnost s filmskimi sredstvi, veljavne za vse vrste znanstvenega filma. Vsaka od treh usmeritev ima svojo publiko, svoj krog komuniciranja. Prvi dve temeljita bolj na izražanju s sliko in zahtevata aktivno sodelovanje gledalcev, oziroma neko predznanje, tretja, didaktična usmeritev je polna besed, govorjenja in razlaganja. Številni avtorji zmotno enačijo „cinema du reel“ s tem, da pustijo kako osebno govoriti v kamero 20, 30 minut. Tak je bil celo film znamenitega angleškega režiserja Kennetha Loacha Vprašanje vodenja. Posnel je sindikalno konferenco v živo, v trajanju 52 minut. Govorjenje je gotovo sestavni del realnosti, nikakor pa ne sme biti nosilec razumevanja glavnih pomenov dokumentarnega filma. Druga skrajnost je cineastični pristop, kjer avtor na podlagi estetske (umetniške) selekcije materiala zanemari

manj estetske, zato pa za posamezne znanstvene panoge mnogo bolj povedne dokumentarne posnetke. V teh relacijah je očitno razmišljala tudi mednarodna žirija, katere predsednik je bil tokrat William Sloan, direktor kinoteke Muzeja moderne umetnosti v New Yorku, med člani pa tudi znana nemška režiserka Helma Sanders — Brahms avtorica odličnega dolgometražnega filma Nemčija, blede mati, ki ga poznamo tudi pri nas. Letos žirija med izbranimi filmi ni našla kandidata za Grand prix. Pač pa je podelila dve nagradi Ex equo, novozelandskemu filmu: Spomladi sadiš vedno sam in ameriškemu: Weavers, to so bili časi... Prvi na dokaj inovativen in intenziven dokumentaristični način spremlja življenjski vsakdan stare Maorke, ki bo do smrti skrbela za svojega odraslega hendikepiranega sina. Film poln človeške bede in revščine, opis težke osebne usode, toda nič, kar bi nakazovalo družbene ali etnične dimenzije tega trpljenja. Drugi film je zmes reportaže in „filma resnice“ (cinema du reel). Prikazuje Weaverse, znamenito ameriško vokalno skupino, razpadlo v petdesetih letih zaradi vztrajnih napadov Maccarthystov, kako se pripravlja na svoj dokončni poslovični koncert v Carnegi Hallu, leta 1980. Vmes retrospektivno zgodba skupine in njenih posameznih članov.

Zaradi obeh odločitev je bila žirija na tiskovni konferenci močno napadana. Najostrejši je bil očitek, zakaj na festivalu etnološkega in sociološkega filma pri nagrajevanju prevladujejo cineastični kriteriji nad strokovnimi. Glede novozelandskega filma je očitek v celoti upravičen, saj usoda osebnega trpljenja, če je še tako lepo filmsko zapeta, ni osrednji predmet raziskave neke družboslovne discipline. Specialno (tolažilno) nagrado je prejel ameriški film Ovčarji z Bernerayja, kvaliteten, a konvencionalen prikaz letnega ciklusa z ovčjimi čredami na otočju Novi Hebridi. S to odločitvijo žirija ni zgladila nasprotja med lastnimi kriteriji in hotenji festivala. Opozorila je zgolj na konvencionalen etnografski film z dobro obrtniško podlago.

Kljub temu, da ni prejel nobene nagrade, je slovenski film vzbudil veliko pozornosti med prisotnimi poznavalci. Film je bil dvakrat predvajan v času trajanja festivala. Obakrat je vzbudil med gledalci burne komentarje. Film namreč na dokaj nenavaden način kaže, ali bolje, preizkuša možnosti uporabe filma pri etnoloških in socioloških raziskavah. S skromnimi sredstvi smo predstavili model filma „cinema du reel“, takega, ki ustreza neki konkretni etnološki praksi. V našem filmu sta primerljano predstavljena vaški in mestni ambient na naslednji način: Izbrani sta dve lokaciji, ena na Pečinah na Šentviški planoti in druga v Novi Gorici. Kamera stoji na stojalu nepremično ob 8^h zjutraj do 4^h popoldne in vsakih 10 minut posname prizor v trajanju 10 sekund, ne glede na to, kaj se traktat na prizorišču dogaja. Ker kamera ves dan zre v zelo karakterističen del naselja nam simultana montaža obeh prizorišč predstavi svojstven življenjski utrip dveh različnih primorskih krajev. Film je posnet na 8 mm traku, v barvni tehniki in traja 22 minut. Ta nenavadni projekt skorajda ni film v pravem pomenu besede, ampak meritev prostora, časa in njunih sprememb, vendar z elementi „realnega“ filma, brez trikov s posameznimi posnetki ali podobno. Naš projekt je med prisotnimi vzbudil veliko nasprotujočih mnenj in ugibanj o bodočnosti takega načina uporabe filma. Edini na festivalu je radikalno in izzivalno odprl vprašanje „evropskega“ etnološkega filma, saj je bil do nedavna etnološki film (zlasti v Franciji) sinonim za prikaz eksotične afriške in druge neevropske problematike. Izzivalno zato, ker smo s skromnimi realizacijskimi sredstvi predstavili zgolj idejo, ne pa tudi vseh njenih možnih izpeljav. V tujini ni

mogoče vsakomur razlagati, da pri nas etnološki film nima širše zaslonbe, razen v sferi obstoječih modelov dokumentarnega filma, kar pa ne zadošča hitremu razvoju in potrebam slovenske etnološke vede.

NAŠKO KRIŽNAR

KNJIŽNA POROČILA, KRITIKE, RAZSTAVE

JANEZ BOGATAJ: MLINARJI IN ŽAGARJI V DOLINI ZGORNJE KRKE

Izd., Dolenjski tisk Novo mesto, Dolenjski muzej in znanstveni inštitut FF Ljubljana; Novo mesto 1982, str. fot., angleški povzetek

Danes je skoraj prava redkost, če ob slovenskih rekah naletimo na še delujoč mlin. Industrijski razvoj je izpodrinil to obrt, o kateri bomo kmalu brali le še v pripovedkah. Tu pa tam vidimo kakšen podrt mlin, kakšen pa bo ostal kot primerek kulturne dediščine, ki naj bi dopolnjeval pokrajinsko sliko in nam omogočil spoznavanje življenja v preteklosti. Danes vemo le malo o mlinarski in žagarski obrti, še manj o življenju mlinarjev, žagarjev in njihovih družin, o delu v mlinu, o položaju žagarjev, itd.

Način življenja mlinarjev in žagarjev nam v celovitejši podobi predstavlja knjiga magistra Janeza Bogataja, *MLINARJI IN ŽAGARJI V DOLINI ZGORNJE KRKE*. Knjiga opisuje obe značilni obrti od začetka stoletja do leta 1975. Nastala je kot priredba magistrske naloge, zasnovane iz večletnih terenskih in arhivskih raziskav. Gre za etnološko študijo, za strokovno knjigo, ki pa jo bo z veseljem vzel v roke vsak bralec, saj je suhoparno znanstveno razpravljanje zamenjano z živahnim in neposrednim jezikom, s katerim nas avtor uvaja v mlinarski način življenja. Poleg avtorjeve sposobnosti komuniciranja z bralci ima knjiga še to odliko, da kljub poljudnosti ostaja znanstveno besedilo s pronicljivimi analizami stanja mlinarstva in žagarstva, pa z lucidnim prikazom določene socialne skupine, seveda ujete v svoj vsakdanjik in kulturno okolje. Sploh je za vso novejšo etnologijo značilno, da ne idealizira preteklosti in da se ne ukvarja samo s „starinami“ — s predmeti, ampak z ljudmi, ki so nosilci dela ali kulture in živijo s svojimi skrbmi in veseljem sredi narodne skupnosti.

Čeprav Bogatajeva knjiga iz razumljivih razlogov predstavlja mlinarstvo in žagarstvo le ob zgornjem področju Krke, je knjiga med prvimi celovitejšimi prikazi teh obrti pri nas, saj se starejša etnologija tem obrtem ni veliko posvečala. Tako Bogatajeva knjiga ni novost samo v načinu obravnave, ampak tudi glede teme.

Koliko je bilo pri nas etnološke literature o mlinarstvu in kakšne metodološke novosti prinaša pričujoča knjiga, razberemo iz prvega poglavja, ki prinaša tudi podatke o načinu dela in obsegu raziskave. Naslednje poglavje je posvečeno dolini zgornje Krke, gospodarskim in družbenim pogojem, ki so bili pomembni za opredelje-

vanje mlinarstva in žagarstva v tem prostoru. Gre za splošen in nujen okvir, iz katerega lahko gradi svoje raziskave določena, specializirana disciplina, kot npr. etnologija.

Nadaljnja poglavja v knjigi, raziskave in zaključki, so osvetljeni, kot rečeno, iz etnološkega zornega kota, kar pomeni, da se avtor ne ukvarja le s tehničnimi opisi mlinov in z nostalgичno revitalizacijo mlinarstva, ampak le tega obravnava (ugotavlja dejstva) v sklopu raziskovane načina življenja Slovencev v 20. stol. Tako spoznamo, kdo so bili mlinarji, njihovo ekonomsko in socialno strukturo, pa njihov človeški obraz ter življenjske pogoje mlinarskih družin, bivanjske in delovne prostore. Kolikor se je dalo so prikazani tudi družinski odnosi na „vznoter“ in odnosi mlinarjeve družine s širšo skupnostjo. Obravnava pa je še vloga gospodarja v družini pa odnosi družina, sluge itd. Iz te notranje urejenosti v mlinu prehaja avtor na medsebojne in medsosedske odnose, kjer se ustavi pri mnenjih drugih ljudi o mlinarjih, raziše odnos mlinar—stranka ter vključevanje gospodarja — obrtnika v vaško skupnost. Seveda so našete točke samo iztočnice, iz katerih se avtor spušča v podrobnejša raziskovanja: npr., ko raziskuje dedovanje, mora raziskati celotno družino, potomstvo, tudi nezakonske otroke, s tem pa je prešel na področje intimnega življenja in seveda na področje moralnih in pravnih norm, kar pa je pomagalo osvetliti mlinarsko pojmovanje ljubezni, družine, otrok, kar je težko zvedeti iz neposrednega razgovora. Knjiga prinaša torej vsakdanjik in praznik, življenje in delo, mišljenje in zabavo stanu, ki pri nas izumira.

Komunikativno razsežnost besedila poudarjajo številne fotografije, ki so pretežno avtorjevo delo.

Knjiga Janeza Bogataja je izšla letos pri Dolenjskem tisku v Novem mestu, soizdajatelja pa sta bila Znanstveni inštitut filozofske fakultete v Ljubljani in Dolenjski muzej iz Novega mesta.

MARKO TERSEGLAV

RAZMIŠLJANJE OB RAZSTAVI: MLINARJI IN ŽAGARJI V DOLINI ZGORNJE KRKE

AVTORJA: mag. Janeza Bogataja
OBLIKOVALCA: ing. arh. Marjana Lobode
v KRAJU: Novo mesto (Dolenjska galerija)
in ČASU: maj — junij 1982

Likovna umetnost, glasba, literatura, film — pri vseh je ponavadi rezultat nekega ustvarjalnega dela njegova izvedba, objava ali vizualizacija. Le-ta zahteva svojo oceno, kritiko, ki ji strežejo v ta namen izobraženi kritiki in ocenjevalci. Rezultat etnološkega znanstvenega ustvarjalnega dela je ravno tako njegova objava ali razstava kot več medijska vizualizacija. Kritiki in ocenjevalci pa smo si sami. Ob tem nam lahko gledanje iz stroke na dogajanja v njej odpira poglede in probleme, kakršne bi morda zunanji ocenjevalec prezrl. Po drugi strani pa se odpre problem subjektivnosti, celovske vključenosti, ki bi se ji slednji morda lahko izognil.

Ob Bogatajevi razstavi „Mlinarji in žagarji v dolini Zgornje Krke“ me dileme glede muzejske etnološke razstavne kritike, ki so v večji ali manjši meri vedno prisotne, skorajda niso obhajale. Kot zunanji opazovalec, kot laik, ki je vstopil in si ogledal razstavo, bi rekla, da „mi je bila všeč“. Vsak ogledovalec je lahko tekoče sledil